

בראשית פרק ד' – קין והבל

פרק ד' עוסק ברצח הראשון בעולם. חטאו של אדם הראשון היה חטא כלפי הצו הא-להי, ואילו חטאו של בנו, קין, היה חטא כלפי הזולת – אחיו. ננסה להבין את הרקע למעשה, את הנסיבות ואת שתי הפניות של ה' אל קין בפסוקים אלו. היחידה תלמד במשך שני שיעורים

שאלות מכוונות למידה:

- מהן המילים המנחות ביחידה ומה הן מדגישות בפנינו?
- מה מטרת כל פנייה של ה' אל קין?
- מדוע רצח קין את הבל?
- כיצד מתייחס קין לעונשו?

2..... מבנה הפרק

3..... הולדת הבנים [רשות]

4..... קרבנות קין והבל

6..... הרצח ותוצאותיו

8..... דו שיח בין ה' לקין

12..... הקשר רחב [רשות]

14..... הקשר אישי [רשות]

מבנה הפרק

הולדת הבנים	(א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה' (ב) וַתִּסָּרֶף לִלְדֹת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל וַיְהִי הָבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה:
קרבתוניהם של קין והבל	(ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה'; (ד) וְהָבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ: (ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:
דברי ה' לקין	(ו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ: (ז) הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֹקֶתוּ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ:
הריגת הבל	(ח) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקֶּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ:
דו – שיח בין ה' לקין	(ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן אֵי הָבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי: (י) וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה:
קללת קין	(יא) וַעֲתָה אָרוּר אַתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחְתָּ אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ: (יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תִסַּף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ נָע וְנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ:
בקשת קין	(יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל ה' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשָׂא: (יד) הֵן גִּרְשִׁית אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךָ אֶסְתֵּר וַהֲיִיתִי נָע וְנָד בָּאָרֶץ וַהֲיָה כָל מִצְאֵי יַהֲרָגֵנִי:
אות קין	(טו) וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לִבְנֵי כָל הָרֶג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יָקָם וַיִּשֶׁם ה' לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אוֹתוֹ כָּל מִצְאוֹ:
סיום	(טז) וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בָּאָרֶץ נֹד קְדַמַּת עֵדֵן:

הולדת הבנים [רשות]

(א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה':

(ב) וַתִּסָּף לָלֶדֶת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל וַיְהִי הָבֶל רֹעֵה חֵבֶל רֶעֶה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה:

נשאל שאלות:

א. מדוע כתוב 'והאדם ידע' ולא בלשון ההווה הרגילה בתנ"ך 'וידע האדם'?

ב. מהי משמעות שמו של קין?

ג. מה נוכל ללמוד מן האחים על בחירת העיסוק שלהם?

רש"י [א]:

והאדם ידע - כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים:

על כך כותבת נחמה לייבוביץ בספרה לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם, עמ' 1-2: מבחינה לשונית: הצורה התחבירית 'ופלוני עשה' בתחילת משפט במקום 'ויעש פלוני' פירושה בהרבה מקרים עבר מוקדם... מבחינה רעיונית: אין חיי האדם עם אשתו, לפי תפיסת רש"י תוצאה של חטא האדם אלא חלק של חיי האדם השלם עוד לפני שהתלכלך בחטא, לכן באה הדגשת רש"י: 'קודם שחטא'.

מהי משמעות השם קין?

קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'

רד"ק

רז"ל פירשו קניתי איש את ה', המצאתי בעולם איש שלא היתה בריאתו כאחד ממנו וקניתי עם השם כי הוא שם בו חלקו שנפח בו נשמה... וסמכה המעשה לעצמה לפי שהיא עיקר המצאת הולד ובבטנה נוצר וגדל עד שיצא. ... כי בנין העולם נשלם בהולד קין, כי אחר שהחלו היצורים לעולם להוליד והעולם מכאן ואילך הולך וגדל ורבה כמנהג העולם.

אנו קוראים על הלידה הראשונה בעולם שהיא השלמת מעשה הבריאה ובכך שותפה חווה – אם כל חי, כדברי הנביא ישעיהו:

"כִּי כֹה אָמַר ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשֶׂה הוּא כּוֹנֵנָהּ לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה" (ישעיהו מה, יח).

[עד כאן רשות]

קרבנות קין והבל

נחפש אחרי מילים מנחות ביחידת הלימוד

הערה למורה: כדאי לתת לתלמידים למצוא אותן

המילה 'אח' – בדרך כלל היא ייתור בפסוקים או יכולה הייתה להיות מוחלפת בשמו של הבל, לפיכך יש משמעות לכך שהיא מופיעה שבע פעמים ביחידה. התורה רוצה להדגיש את חומרת המעשה. במקום יחסי אחווה ורעות מדובר באכזריות שאינה נתפסת. אח רוצח את אחיו. המילה 'אדמה' – אף היא מופיעה מספר רב יחסית של פעמים ביחידה, לעיתים במקום המילה ארץ (מעל פני האדמה מול – נע ונד תהיה בארץ) לפיכך גם היא משמעותית.

קרבנות קין והבל:

(שימו לב מי שלא לימד את ההעמקה, אנו מתחילים באמצע פסוק, על מנת להכיר את התיאור של התורה לשני האחים)

וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה

בחירת העיסוקים של שני האחים היא החלוקה מכאן ואילך לאורך שנים בעולם, בין רועי הצאן הנוודים ובין עובדי האדמה הצמודים לאדמתם. רועה הצאן אהוב בתנ"ך (האבות, משה, דוד – כולם היו רועי צאן והדימוי של רועה כדואג ומנהיג הוא דימוי חוזר בתנ"ך) לעומת זאת, אנו שומעים בספר בראשית כי האדמה ארורה בשל האדם ולא נותנת לו כוחה. – כך שכבר בפסוק ב אנו רואים את ההבדל בין קין והבל גם בלי שמספרים לנו עליהם.

רש"י [ב]:

רועה צאן - לפי שנתקללה האדמה, פירש לו מעבודתה:

הערה למורה: הרב בוצ'קו מציע הסבר לדברי רש"י - "מסביר רש"י כי כבר בבחירה הזאת [להיות רועה צאן] הוכיח הבל כי הוא צדיק מקין. שניהם שמעו כי האדמה נתקללה, אך רק הבל משך ידו ופרש מעבודתה" (להרחבה עיינו בספרו בעקבות רש"י, עמ' קמא)

(ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה':

(ד) וְהֶבֶל הָבִיא גַם הוּא מִפְּכֻרֹת צֹאנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ:

(ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:

מה היה טיבו של כל קרבן ומדוע לא שעה ה' אל קרבנו של קין?

(תלמידי 3 יח"ל צריכים לדעת תשובה אחת, תלמידי 5 יח"ל את שתי התשובות ואת ההבדל ביניהן)

ראב"ע:

ובעבור שכתוב מבכורות צאנו, יש סמך כי לא הביא קין מן הביכורים:

ראב"ע מוצא בלשון הכתוב את שבח קרבנו של הבל (ובכורות צאנו ומחלביהן) ומהעדר מילות השבח לקרבנו של קין הוא מסיק כי לא הביא מן הביכורים.

ספורנו:

(ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי, וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון:

• מהו הבסיס בכתוב לפירושו של ספורנו?

ר"ע ספורנו דייק בלשון הכתוב: "וְאֶל קֵין וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה" – משמע שה' לא שעה לקין עצמו, בגלל אישיותו, וגם למנחתו לא שעה בגלל שלא הייתה ראויה.

דברי ה' לקין:

(ו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל קֵין לָמָּה חָרָה לְךָ וּלְמָּה נִפְלִי פָנֶיךָ:

(ז) הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לִפְתַּח חַטָּאת רִבִּץ וְאַלֶּיךָ תִּשְׁוֹקְתוּ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ:

פסוק ז קשה להבנה נלך בדרכו של רש"י המשלים מילים ומסייע בכך להבנתנו:

רש"י [ז]:

הלא אם תיטיב [שְׂאֵת] - כתרגומו פירושו:

לפתח חטאת רובץ - לפתח קברך חטאך שמור:

ואליך תשוקתו - של חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה להכשילך:

ואתה תמשול בו - אם תרצה תתגבר עליו:

נשים לב: רש"י נעזר בחלקו הראשון של תרגום אונקלוס שהופך את 4 המילים למשפט

אונקלוס:

(ז) הלא אם תוטיב עובדך [=מעשך] ישתביק [=יסלח] לך

שאת מתפרש מלשון נשיאת פנים (סליחה)

בפני קין מציב ה' אתגר לא להיכנע ליצר הרע שבו, מתוך הכרה מצד אחד בכוחו של יצר הרע, ומצד שני בכוחו של האדם לשלוט ביצר הרע שלו.

הרצח ותוצאותיו

מעשה הרצח

(ח) וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קִין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ

פסוק זה מכיל את האירוע כולו

נבחן אותו ונגלה מה חסר לנו :

וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָבֶל אָחִיו (מה אמר קין להבל שגרם למותו של הבל)?

וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בַּשָּׂדֶה (תיאור המקום)

וַיָּקָם קִין אֶל הָבֶל אָחִיו (תיאור המעשה)

וַיַּהַרְגֵהוּ (תיאור התוצאה)

מעיון מתברר כי

(1) חסרה לנו הסיבה למעשה.

(2) חסר לנו מה שאמר קין להבל.

האם נוכל לענות על השאלה הראשונה מתוך הפסוקים הקודמים שקראנו?

האם שני החסרים (הסיבה והדברים שנאמרו) הם עניין אחד?

רש"י [ח]:

וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָבֶל - נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו להרגו, ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא :

על איזו שאלה מן השאלות ששאלנו עונה רש"י?

נחמה לייבוביץ בספרה עיונים בספר בראשית עוסקת ארוכות בניתוח מדרש חז"ל העוסק בשאלה :

על מה רבו קין והבל ומנתחת את המדרש בבראשית רבה :

הערה למורה: מומלץ לקרוא את דבריה ואת הניתוח שלה (בתוך : עיונים בספר בראשית : בעקבות

פרשנינו הראשונים והאחרונים, ירושלים, תשכ"ז, עמ' 28-29).

נחמה לייבוביץ

וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָבֶל אָחִיו (בראשית ד, ח) וגו'. על מה היו הדינים אמורים?

אמרו : בוא ונחלק העולם, אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל המיטלטלין. דין אמר ארעא דאת

קאים דידי [זה אמר הארץ שאתה עומד עליה שלי] היא ודין אמר מה דאת לביש דידי [וזה אמר מה

שאתה לבוש שלי] הוא. דין אמר חלוש [זה אמר פשוט (בגדיך)] ודין אמר פרוח [וזה אמר פרח (באוויר

ואל תעמוד על הקרקע)], מתוך כך 'ויקם קין אל הבל' (שם) וגו'.

ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי שניהן נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו המיטלטלין. ועל מה היו אותן הדינין, זה אמר בתחומי בית המקדש ניבנה וזה אמר בתחומי 'ויהי בהיותם בשדה' (שם), אין שדה אלא בית המקדש, היך מה דאת אמר 'ציון שדה תחרש' (מיכה ג, יב), מתוך כן 'ויקם קין' (בראשית ד, ח) וגו'.

יהודה בר' אמר על חוה הראשונה היו הדינין. אמר ר' איבו חוה ראשונה חזרה לעפרה. ועל מה היו הדינין, אמר ר' הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל, זה א' אני נוטלה וזה אומר אני נוטלה, זה א' אני נוטלה שאני בכור וזה א' אני נוטלה שנולדה עימי. 'ויקם קין' (שם) וגו' (בראשית רבה [תיאודור-אלבק] פרשה כב (עמ' 213-214))

הערה למורה:

מבחינת התלמידים, אפשר להסתפק בהבנה שרש"י לא רוצה להציג את קין והבל כשני שווים המתווכחים ביניהם ויש שתי עמדות, אלא רוצה להסביר שמראש קין רצה להרוג את הבל וזו אינה תוצאה של הדיון ביניהם אלא של עמדתו הראשונית של קין ולכן לא יביא מדרש שמציג אותם כשני מתווכחים.

לתלמידים חזקים: מומלץ לעסוק בסוגיה – מהי מטרתם של חז"ל במדרש זה? מה כוונת המדרשים מעבר להבנת הפסוקים?

דו שיח בין ה' לקין

עיון בדו-שיח:

הערה למורה: כל דו-שיח בתנ"ך אפשר להכניס לטבלה ואין הטבלה עיקר! מה שחשוב הוא שהתלמידים יזהו ויבינו מי הדובר בכל פעם. הצעתנו הדידקטית למורה שמעריך, שיקל על תלמידיו להבין את הדו-שיח על-ידי טבלה. להלן דוגמא לטבלה. אפשר להשתמש בדרכים אחרות, כמו למשל, "מקהלה של דוברים" – לבקש משני תלמידים לקרוא את הכתוב כשכל אחד מהם מיצג דובר אחר.

פתיחת השיחה	ה'	קין
	(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך	ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי.
האשמה	(י) ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה.	
קללה	(יא) ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך. (יב) כי תעבד את האדמה לא תסוף תת פחה לך נע ונד תהיה בארץ.	(יג) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא. (יד) הן גרשתי אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יחרגני.
אות קין	(טו) ויאמר לו ה' לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מצאו.	

יש לשים לב למילים החוזרות: אח, אדמה, ארץ.

נפתח בפנייתו של ה' לקין:

(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי:

נשאל: היכן נתקלנו כבר במצב דומה (בפרק ג)?

נעין ברש"י על פרק ג פסוק ט וברש"י כאן:

רש"י פרק ג (ט):

איכה - יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום

רש"י פרק ד (ט):

אי הבל אחיך - להיכנס עמו בדברי נחת, אולי ישוב ויאמר אני הרגתי וחטאתי לך:

- במה דומה פירוש רש"י בפרק ג' לפירושו בפרק ד'?
 - מה הציפיה של ה' מקין (לפי דברי רש"י)?
- בהמשך הפנייה, ה' מוכיח את קין קשות:
- (י) וַיֹּאמֶר מַה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמִי אַחִיד צְעָקִים אֵלַי מִן הָאָדָמָה:
- (יא) וְעַתָּה אָרֹר אֶתְּהָ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחַת אֶת דְּמִי אַחִיד מִיָּדְךָ:
- (יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאָדָמָה לֹא תִסָּף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ נָע וְנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ:
- מהי משמעות האמירה: 'קול דמי אחיד צועקים אלי מן האדמה'?
 - ומה פשר הקללה?

רש"י [י]:

דמי אחיד - דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה:

רש"י מביא שני הסברים. מהו הקושי בלשון הכתוב הוא מיישב?

בהסברו הראשון "דמו ודם זרעיותיו" מלמדנו רש"י על המשמעות הנוראה של רצח אדם – מי שרוצח אדם אחד, רוצח למעשה את כל הצאצאים, שהיו עתידים לבוא ממנו. "שכל המאבד נפש אחד מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא" (משנת סנהדרין ד, ה).

להעמקה:

משנה מסכת סנהדרין פרק ד, משנה ה: כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמענו, או שמא אי אתם יודעין שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה. הוּו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות. דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו. דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם, שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר "דמי אחיד צועקים" אינו אומר דם אחיד, אלא דמי אחיד - דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר דמי אחיד שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים. לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך, שכל המאבד נפש אחד מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא. (נוסח המשנה על פי כתבי יד)

מהי משמעות הקללה עבור קין? לתלמידי 5 יח' בלבד

ראב"ע [יא]:

ועתה ארור מן האדמה, שיבא לו חסרון מפאת האדמה, שיזרע ויטע, כי הוא היה עובד אדמה ולא נתן האדמה עוד קציר ופרי, ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן, ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע:

- מדוע הקללה תפגע במיוחד בקין?

- מהן שתי התוצאות העולות מן הקללה ואיך הן קשורות זו בזו?

תגובת קין לבשורת העונש:

(יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל ה' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשָׂא:

- מה הייתה תגובתו של קין על העונש הקשה שצפוי לו?

(תלמידי 3 יח"ל צריכים להכיר הסבר אחד (רש"י או רמב"ן) ותלמידי 5 יח"ל גם את ההבדל בין דרכו של רש"י בפירוש המילים לדרכו של רמב"ן)

למורה: כדאי לבקש מן התלמידים להסביר את ההבדל דרך קריאה מוטעמת של המילים שתבהיר את כוונת כל פרשן

רש"י [יג]:

גדול עוני מנשוא - בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוונתי אי אפשר לטעון? (טוען במשמעות נושא)

רמב"ן [יג]:

גדול עוני מנשוא - בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוונתי אי אפשר לטעון? **לשון רש"י:** והנכון בפשט שהוא וידוי. אמר, אמת כי עוני גדול מלסלוח, וצדיק אתה ה' וישר משפטיך, אף על פי שענשת אותי הרבה מאד.

המשך פירוש רמב"ן להעמקה:

והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה - כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי. ומפניך אסתר - כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה, כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני - ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה: והעניין, שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש, אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי, כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום, יהרגוני החיות, כי סר צלך מעלי. הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו, רק בשמירת עליון עליו:

* **מה ביקש קין מה'?**

* **כיצד מסביר רמב"ן את הקשר בין פסוק יג ופסוק יד?**

רש"י, לשיטתו, לא רואה בקין בעל תשובה (בניגוד לרמב"ן), והוא רואה ביציאתו של קין התנהגות שיש בה גנאי:

רש"י [טז]:

ויצא קין - יצא בהכנעה, כגונב דעת העליונה:

לפי רש"י, קין עשה עצמו כאילו יוצא בהכנעה מלפני ה', אולם הוא ניסה לגנוב את דעתו של ה'.

לסיכום - הדרישה לאחריות

בפרקים הראשונים בספר בראשית מובאים חטאים שונים של האנושות. ניתן לראות מאפיינים דומים, כחוסר לקיחת אחריות על המעשים, וכן לראות התדרדרות של האנושות בחטאיה, מאדם ועד דור המבול.

ניתן לראות זאת בעיון בין חטא אדם הראשון לחטא קין.

נשווה בין דו-השיח בין ה' ואדם ובין דו-השיח בין ה' לקין :

חטא אדם הראשון	חטא קין
(ט) וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיפָכָה :	(ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ :
(י) וַיֹּאמֶר אֶת קֶלֶךְ שְׂמַעְתִּי בְּגֹן וַאֲרָא כִּי עִירָם אֲנֹכִי וְאַחֲבָא :	וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנֹכִי :
(יא) וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לָךְ כִּי עִירָם אֶתָּה הִמָּן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אָכַל מִמֶּנּוּ אַכְלֶתָ :	(י) וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמִי אָחִיךָ צִעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה :
	(יא) וְעַתָּה אָרִיר אֶתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחְתָּ אֶת דְּמִי אָחִיךָ מִיָּדְךָ :
	(יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ נָע וְנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ :
(יב) וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל :	(יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל ה' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא :

- מה דומה ומה שונה בהשוואת דו-השיח של הקב"ה עם אדם לאחר חטאו, לעומת השיחה עם קין לאחר חטאו?

על התלמיד לדעת נקודת דמיון אחת ונקודת שוני אחת בין המקרים.

שאלה לדיון: האם לקח קין אחריות על מעשיו?

העמקה:

בראשית רבה, פרשה כב :

ויצא קין מלפני ה'... פגע (פגש) בו אדם הראשון. א"ל (אדם הראשון לקין) : מה נעשה בדינך. א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע.

- כיצד מסביר מדרש זה את ההבדל בין פרק ג' פסוק יב, ופרק ד' פסוק יג?
- המדרש הזה מתאים לפירושו של רש"י (ד, יג) או לפירושו של רמב"ן (ד, יג)?

הקשר רחב [רשות]

יחסי אחים בחומש בראשית

רצח קין בידי הבל הוא הראשון מתוך סיפורים רבים בספר בראשית שעוסקים במערכת היחסים בין האחים, והוא החמור שבכולם:

יחסי קין והבל

יחסי יצחק וישמעאל

יחסי יעקב ועשיו

יחסי יוסף ואחיו

צאצאיו של קין 'מנציחים' את הבל

לאחר סיפור הרצח מתארת התורה את רשימת בני קין, ומרשימה זו עולה שחלק מצאצאיו של קין קרויים על שם הבל, והם ממשיכים את דרכו כרועי צאן, מה שיכול ללמד על רצון 'להנציח' את הבל ולכפר על רציחתו:
בראשית פרק ד:

(יז) וַיֵּדַע קַיִן אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָרֵם וַתֵּלֶד אֶת הָנוֹךְ וַיְהִי בְנָה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ הָנוֹךְ: ...

(יט) וַיִּקַּח לוֹ לְמֶדֶד שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה:

(כ) וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת יוֹבֵל הוּא הָיָה אָבִי יֹשֵׁב אֶהֱל וּמִקְנָה:

(כא) וְשֵׁם אֶחָיו יוֹבֵל הוּא הָיָה אָבִי כָל תִּפְשׁ כְּנָז וְעֹגֶב:

(כב) וְצִלָּה גַם הוּא יָלְדָה אֶת תּוֹבֵל קַיִן לִטֹּשׁ כָּל חֶרֶשׁ נֹחֶשֶׁת וּבְרָזָל וְאַחֻזַּת תּוֹבֵל קַיִן נֶעְמָה:

הדמיון בין העונש שקיבל קין לדין עיר מקלט בחומש במדבר

קיים דמיון מעניין בין רוצח בשגגה הנשלח לעיר המקלט לבין עונשו של קין, שניהם אינם נענשים במיתה, ושניהם נדרשים לעזוב את מקום מגוריהם.
לדמיון בין הפרשות נתן רד"ק טעם בפירושו לסיפור קין והבל:

רד"ק (ד, יב):

ולא המיתו כמשפט כל הורג נפש במזיד, מפני שלא ישאר העולם שומם מבני אדם, כי קין לא הוליד עדיין ואדם לא הוליד עוד עד מאה ושלושים שנה לפיכך לא המיתו, אבל גזר עליו, לבד מקללת האדמה, אחד ממשפטי הרוצח, והוא הגלות, כשאמר לו נע ונד תהיה. ונע ונד כפל ענין במלת שונות לחזק. ובדרז"ל (ב"ר כ"ב) כל הורג קין יהרג. לא כדינו של רוצחים דינו של קין, קין הרג ולא היה ממי ללמוד, מכאן ואילך כל הורג קין יהרג; ואפשר ג"כ כי שוגג היה, כי האבן או הדומה לה שהכחו

בה לא חשב שימות באותה מכה, כי עדיין לא ראה איש הרוג ולא חשב שיהיה בה כדי להמית, לפיכך דנוהו דין הורג בשגגה שהוא הגלות וא"ל נע ונד תהיה, ובב"ר (שם) נע שיהיה נע מהמקום שהיה שם, ונד שלא תהיה לו ישיבה בשום מקום אלא ינענע גופו כשכור, כיון שעשה תשובה חסרו ממנו האחת כמו שאמר "וישב בארץ נד קדמת עדן" ולא אמר נע:

הקשר אישי [רשות]

כמה סוגיות מרכזיות בחיי האדם עולות בפרק זה:

הקנאה והתחרות

נושא הקנאה והתחרות – שבסופו של דבר מביאים את קין להרוג את הבל. ה' מזהיר את קין מפני סכנתה של הקנאה – אך ללא הועיל
האם אנחנו מצליחים להתגבר על הקנאה ולא לתת לה להיות מובילה את מעשינו?
התוכלו לתת דוגמאות לכאן ולכאן?

האחריות

נושא האחריות – ה' מצפה מן האדם לקחת אחריות על מעשיו.
קין ברגע הראשון מתריס: השומר אחי אנכי? זו לא אחריותי
ואח"כ מתוודה – גדול עווני
היכולת להודות בחטא היא עניין קשה
האם אנחנו יודעים להכיר בחטא?

שומר אחי אנכי

עם ישראל הפך את ביטוי חוסר האחריות הזה לביטוי של לקיחת אחריות מלאה כאשר ביטל את סימן השאלה וה' השאלה מן המשפט והפך אותו למשפט קריאה:
שומר אחי אנכי – אנחנו אחראים לקורה לאחינו בעולם באשר הם!